

dinámico y cambiante, ha decidido enfrentarse con denuedo al estudio del neologismo en los casi cien años que median entre la incorporación al *DRAE* de *vacunar* (1803) y la de *dictaminar* (1899). Realiza, por un lado, un retrato vívido, fidedigno, de la actividad académica, así como de la evolución de los fundamentos que auspiciaron la inclusión o el destierro de voces nuevas en su repertorio léxico; por otro, muestra el camino a seguir para acometer un examen sistemático de la metodología y de los cambios incorporados, no solo en las ediciones decimonónicas, sino a lo largo y a lo ancho de la historia del *DRAE*.

Mariano QUIRÓS GARCÍA

Instituto de Lengua, Literatura y Antropología – CSIC

COLÓN DOMÈNECH, Germà (2015): *Vocabulari castellanenc*, pròleg de Maria Pilar Perea. Castelló de la Plana: Ajuntament de Castelló, 222 p.

UNA PUBLICACIÓ ENDARRERIDA SEIXANTA ANYS LLARGS

L'any 1952 el professor Germà Colón accedia al grau de doctor, mitjançant una tesi que estava en sintonia amb el camp de la filologia romànica segurament més de moda a l'època, la dialectologia. En els treballs d'elaboració de la tesi havien tingut una funció significativa, com no podia ser altrament, les entrevistes que el jove romanista havia dut a terme a través de les comarques septentrionals del País Valencià. I precisament com a producte d'aquelles recerques de camp va redactar el *Vocabulari castellanenc*, que va resistir-se a ser publicat fins al 2015, al cap, doncs, de més de seixanta anys. Tot seguit, el flamant doctor es traslladava a la Universitat Catòlica de Lovaina, en la qual tingué la fortuna de coincidir amb el prestigiós professor Sever Pop, que hi acabava de fundar el *Centre international de Dialectologie générale* i la revista *Orbis*. Sota el mestratge del lingüista romanès, Colón continuà aprofundint les seves recerques sobre la dialectologia de la seva terra, una dedicació que, tanmateix, abandonaria en favor de la lexicologia i la lexicografia. El canvi de trajectòria fou degut, com ningú no ignora, al trasllat de Colón a la universitat de Basilea, en la qual era esperat per Walther von Wartburg, que l'incorporava al grup dels seus col·laboradors en l'emblemàtic *Französisches Etymologisches Wörterbuch*.

Així doncs, en plena època d'efervescència de la dialectologia, el nostre autor deixava de banda la faceta de dialectòleg, justament la que marcava els inicis de la seva dedicació a la filologia romànica. Com a mostres representatives d'aquella etapa d'iniciació a la filologia paga la pena d'adduir la seva primera aportació, el 1951, al *Boletín* de la Societat Castellonenca de Cultura (BSCC) i l'article «Atlas linguistique du domaine catalan. Orientation méthodologique», publicat al número 1 (1952) de la revista *Orbis*, de Lovaina. Aquest mateix any el dialectòleg Germà Colón enllestia la tesi doctoral, publicava al *Boletín* de la Castellonenca l'article «Castelló i la seua llengua» (BSCC, XXVIII, 1952: 362-368, no pas 403-409) i redactava el *Vocabulari castellanenc*, que acaba de ser publicat. Ben mirat, l'etapa de dialectòleg ens mostra el jove Colón lliurat a l'estudi dels parlars de la seva ciutat nadiua, Castelló de la Plana, amb la seva àrea d'influència. I, en efecte, tal com ha assegurat el professor Lluís Gimeno, col·lega seu i profund coneixedor de l'obra del catedràtic de la Universitat de Basilea, «el lingüista que més treballs ha dedicat a l'estudi del parlar de Castelló és Germà Colón i Domènech».

A mesura que progressava la seva trajectòria professional, el perfil científic del doctor Colón s'ha consolidat dins les disciplines de la lingüística històrica i descriptiva, la dialectologia, la lexicografia i l'etimologia, alhora que esdevé un filòleg d'excel·lència gràcies a les seves edicions de textos clàssics, que abracen des del *Llibre d'hores* (1960) fins als *Furs de València* (1970-1999), el *Llibre del Consolat de Mar* (1981-1987) i el *Liber elegantiarum* (1988), de Joan Esteve. D'altra banda, les seves col·laboracions en les revistes europees més prestigioses de filologia romànica, així com els seus llibres *El léxico catalán en la Romania* (1976), *La llengua catalana en els seus textos* (1978), *Panorama de la lexicografía catalana* (1986), *Español y catalán, juntos y en contraste* (1989), *Estudis de filologia catalana i*

romànica (1997), *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra* (2003) o *Lexicografia, lèxic i crítica textual* (2011) han fet de Germà Colón una autoritat acreditada en història de les llengües catalana, occitana, espanyola i francesa i un referent internacional de la filologia romànica i de la lexicografia catalana.

A la vista d'aquesta densa producció científica cal reconèixer l'originalitat i l'oportunitat que va constituir l'aparició de *Origen i història del lèxic català* (2014), una de les darreres publicacions del professor Colón. En l'edició de l'obra («un passeig pels mots catalans» que ell havia estudiat al llarg de la seva carrera i ara recuperava mitjançant una nova redacció que combina el rigor científic amb un llenguatge àgil) hi va tenir un paper decisiu, tal com reconeix el mateix autor, la seva esposa, la professora Maria Pilar Perea, la qual esdevé creditora, amb mèrits sobrers, de la dedicatòria del llibre. Ella també ha estat la inductora, i col·laboradora, en el procés de publicació del *Vocabulari castellanenc*.

El llibre comença amb el «Pròleg» (p. 7-18), dens i lúcida, de la doctora Perea, al qual segueix el «Preàmbul» (p. 19-25) de l'autor, que distribueix l'estudi en cinc apartats: bibliografia, introducció, factors geogràfics que condicionen el dialecte (amb aportacions d'autoritats com ara C. Sarthou Carres i F. Almela i Vives), factors històrics que condicionen el dialecte (que poua informació de M. Sanchis Guarnier), vida del dialecte, i el capítol fonamental i més extens (p. 81-192), el vocabulari. Tanquen la publicació deu mapes dialectals, vint-i-un testimonis gràfics i el sumari.

L'ÈPOCA I L'ÀMBIT GEOGRÀFIC DE RECERCA

Avançàvem més amunt que l'elaboració del treball que comentem data de començament dels anys cinquanta del segle passat. Ens situa, doncs, dins l'època negra del franquisme, durant la qual la societat valenciana continuava ancorada en el seu vell estadi premodern, marcada per unes estructures socioeconòmiques i culturals característiques de les societats rurals, amb uns índexs elevadíssims d'analfabetisme. Haurien de transcórrer prop de vint anys perquè aquesta mateixa societat assolís els canvis radicals actius en tots els àmbits de l'estructura social, que la transformarien en societat industrial i de serveis. Naturalment, en el trànsit del ruralisme a la modernitat el panorama sociolingüístic havia de participar de la dinàmica transformadora que afectava el conjunt del país.

Indiquem, d'entrada, que el *Vocabulari castellanenc* representava una admirable novetat en els estudis dialectals sobre l'àrea estudiada. L'havien precedit, certament, treballs centrats, dins d'aquesta mateixa àrea, en una localitat o bé en zones territorials més extenses, que van dur a terme Joaquim Garcia Girona, Carles Salvador i Joan Puig. Com és sabut, el col·laborador de mossèn Alcover i també rector J. Garcia Girona, mentre es dedicava a la redacció de les cèdules que trametia al canonge manacorí, redactà el *Vocabulari del Maestrat*, que fou publicat, per bé que incomplet (fins a la lletra G, convé remarcar-ho), com a suplement del BSCC, entre 1922 i 1928. Carles Salvador, benassalenc d'adopció i admirador del mossèn, va completar-ne el vocabulari, amb el *Petit Vocabulari de Benassal (Maestrat)*, que seria definitivament publicat a Buenos Aires, l'any 1943, dins la *Miscel·lània Fabra* i reeditat per Pere-Enric Barreda, el 2005. Finalment, mossèn Joan Puig va redactar un extens *Vocabulari de Catt*, que restà inèdit fins que l'alliberà de l'oblit l'edició que en feren (2012 i 2016) P. E. Barreda i Àngela Buj. Segurament serà sobrer d'indicar que cap dels tres vocabularis esmentats no admet comparació amb el rigor metodològic que va orientar el del doctorand Germà Colón.

D'una manera genèrica, l'objectiu d'aquest estudi abraça el territori que grosso modo coincideix amb el del *Vocabulari* de Garcia Girona. De fet, l'un i l'altre comprenen la «regió de Castelló», això és, les comarques catalanoparlants de la «província» de la capital de la Plana. Per això convé remarcar que si en un cas el corònim *Maestrat* esdevé confusori, en l'altre no és menys equívoc el gentilici *castellanenc*. Ben mirat, ens trobem al davant d'una mena d'imprecisions que són producte precisament de la manca de tradició en cultura comarcal que arrossega el País Valencià. En aquest sentit és ben comprensible que el *Vocabulari castellanenc* —que s'avançava divuit anys a la publicació del *Nomenclàtor geogràfic del País Valencià* (1970)— s'atengués a l'organització comarcal proposada per F. Mateu i Llopis (*El País Valencià*, 1933), tot distribuint el seu territori en les comarques del Maestrat (actualment subdividit en Alt i Baix), Morella (en comptes dels Ports), l'Alt Millars (una denominació que en l'actualitat està restringida a una zona castellanoparlant) i la Plana (també subdividida en Alta i Baixa).

D'aquest conjunt comarcal, el perímetre del Maestrat ha estat el més vulnerable a les tergiversacions, fins al punt que se l'ha fet extensible a una àmplia zona aragonesa. Per exemple, ha estat una impostura, entre d'altres de semblants, el topònim Vilafranca *del Maestrat*, aplicat a la Vilafranca dels Ports. El nostre *Vocabulari* situa dins la que considera comarca de l'Alt Millars l'actual de l'Alcalatén, la qual, per cert, a través de l'Alcora, Llucena i les Useres, és la comarca més ben representada ací.

Sobre les vint-i-dues localitats seleccionades per a l'estudi dialectal que comentem, l'autor avisa que la tria havia estat decidida més aviat «sobre el terreny, a la vista de les informacions que anava rebent». Per la nostra banda, ens permetem de puntualitzar, en aquest apartat, que hi trobem a faltar Onda i Almenara, posem per cas, i sobretot la zona que s'estén a cavall de la Via Augusta, compresa entre Cabanes i les Coves de Vinromà, la qual en algunes instàncies civils és coneguda com a Pla de l'Arc, i que, en qualsevol cas, constitueix, encara avui, una àrea d'estudi força suggeridora per al dialectòleg. Així mateix hom pot considerar que la franja litoral figura escassament representada en el *Vocabulari castellanenc*, atès que tan sols hi han estat enquestades les localitats de Benicarló, Alcalà de Xivert, Benicàssim i Castelló de la Plana. Per contra, sobta que hi fossin seleccionades Vilafamés i la Barona, dos nuclis de població no solament veïns sinó que a l'època de les enquestes feia tan sols disset anys que havien compartit el mateix municipi.

Com a indicador de l'escassa representació amb què figura la franja litoral i, en concret els aiguamolls, al *Vocabulari*, hom pot aduir el cas de *samaruc*, un mot que és enregistrar únicament a Castelló de la Plana i, doncs, ben representatiu de la ciutat. Ara, sobta que hi sigui descrit com a sinònim de *capgròs*, *cullereta* i *cullerot*. El *samaruc*, tanmateix, és un peixet, 'Valencia hispanica', que es troba en greu perill d'extinció i que ha esdevingut un dels símbols dels moviments ecologistes valencians. Sens dubte, *samaruc* és un mot propi del parlar castellanenc, això és, de la ciutat, com també ho és *fartet*, 'Aphanius iberus', el nom d'un altre peixet emblemàtic que curiosament no va assolir l'honor d'eixir al *Vocabulari*.

EL REPERTORI LÈXIC

El *Vocabulari castellanenc*, de Germà Colón, conté 957 mots, que considera característics del «dialecte castellanenc», en la mesura que «presenten alguna divergència» respecte del català estàndard de l'època. Entre els nombrosos rèdits que acumula l'obra convé d'esmentar el fet que, del seu repertori lèxic, 513 unitats (al voltant, doncs, del 54 %) van passar desapercibudes als col·laboradors del *Diccionari català-valencià-balear*.

El capítol angular de l'estudi, «VI. Vocabulari», disposa els seus termes alfabèticament i la descripció de cada entrada consta dels elements següents: el lema, la transcripció fonètica, la identificació morfològica, l'àmbit geogràfic d'ús («general» o localitzat), la correspondència en castellà i en català estàndard i aleatòriament d'altres observacions complementàries, com ara aspectes de dialectologia comparada o referències bibliogràfiques. Al capdavant del capítol, el vocabulari hi és reagrupat en dos grans blocs: d'una banda, hi ha els «termes castellanencs d'àmbit general» i, d'altra, les localitats que foren objecte de les entrevistes hi apareixen, per ordre alfabètic, acompanyades per les paraules «que en són pròpies». Naturalment, tant a una categorització com a l'altra se'ls ha d'atribuir un rigor relatiu.

En efecte, de la mateixa manera que convindria matisar que tots els mots que integren la primera llista eren, als anys cinquanta, d'àmbit general a tot el «dialecte castellanenc», també s'ha de tenir en compte que considerar certes paraules «pròpies» d'una localitat no significa que ho siguin en exclusiva. *Núgol*, posem per cas, no entra dins el tal àmbit general, tot i que les enquestes el documenten als Ports (Morella i Forcall), al Maestrat i, no cal dir-ho, ja era així mateix ben viu a la Plana Baixa, a Vila-real en concret, per bé que en aquest cas no consta al *Vocabulari*.

Segons aquest, Almassora, per exemple, tan sols hi aportaria un sol mot com a «propi», *tomaca*, la propietat del qual, d'altra banda, és compartida per una població distant, Albocàsser i, si més no, també per la veïna Vila-real. Al mateix temps, paraules ben representatives d'aquesta ciutat de la Plana, com ara *aiguatge*, *aferrassar* o *barral*, ni tan sols figuren dins el lèxic característic de la localitat. Més enca-

ra, sobta que entre els materials de les enquestes recollits en aquesta mateixa ciutat no hi apareguessin dos mots que cal considerar no solament propis sinó fins i tot emblemàtics de la Vila-real rural del temps de les enquestes: *prega* i *xambi*. D'altra banda, en contra de l'ús vila-realenc, en la descripció d'*amanir* s'afirma que aquest mot «no s'usa per preparar l'ensalada».

Un altre mot certament sorprenent —que espera l'atenció dels estudiosos— és *fermaler*, un mot que no trobareu en cap dels inventaris lexicogràfics coneguts del País Valencià, tret del *Vocabulari castellanenc*, que el data a Vilafamés, per bé que no a la Barona ni a les Useres. Relacionat amb aquest mot tenim *fatximaler*, enregistrat al diccionari Alcover-Moll i que perdura a l'Alcalatén i a l'Alt Maestrat, però que no ha tingut accés al *Vocabulari castellanenc*. Tampoc ací el nostre *fermaler* no va acabar de tenir fortuna, perquè una badada generada durant el procés d'impressió del llibre va deixar-lo fora de l'inventari corresponent. Un cas semblant és el de *malesa*, al qual fa referència una indicació de la p. 142, una altra absència que segurament s'ha d'atribuir a una nova badada del maquetista del llibre. Notem, així mateix, que l'entrada *milotxa* remet a *catxerulo*, entrada que no trobem descrita al *Vocabulari*. Siga com siga, i com no podia ser altrament en una societat rural, el lèxic —especialment el referent als camps específics de les eines i productes agraris— s'hi havia de reproduir a través d'una vitalitat formidable de diversitat arreu de pobles i comarques.

D'altra banda, i tal com observava a la seva tesi el professor Colón, l'arreplega dels materials lexicogràfics castellanencs mostra «processos de canvi fonètic en marxa», els uns en un estadi de vacil·lació i d'altres en situació de canvis definitius, un panorama, per descomptat, que cal considerar normal. Tot amb tot, no deixa de ser sorprenent el diagnòstic del llibre segons el qual «la *-d-* intervocàlica del sufix llatí —*atore* es perd sempre, llevat de Morella i Vilafranca on vacil·la» (p. 36). També sembla categòrica en excés l'afirmació de «la *v* labiodental fricativa sonora ja no es conserva en cap localitat» (37). L'afirmació, que l'autor matisa tot indicant que el tal so «no el vaig poder constatar personalment el 1950» (p. 39), entra en contradicció amb la transcripció fonètica de les entrades *còlvia*, *consevol*, *corvatxo*, *endvívia*, *entrevear*, *esvarar*, *govanilla*, *vesprà*, *vime*, *a voltes*, *xavegò*, entre d'altres.

Dins dels fenòmens del canvi lingüístic esdevenien especialment significatius, a nivell lèxic, la substitució d'elements genuïns per d'altres de forasters, un canvi que en algun cas hi és constatat amb eufemisme; respecte de *truita*, per citar-ne una mostra, hi assegura (p. 179-180) que «en la part meridional comença a introduir-se el castellanisme *tortilla*», un mot que l'any 1950 tan sols podia resistir, a la zona indicada, en boca d'alguns ancians. I el mateix podem dir respecte de *rebre/recibir* (p. 161) o del pronom *hi* (p. 77). *Baralluga* o *manco*, que el *Vocabulari* inventaria com a característics de Vila-real, aleshores hi havien estat reemplaçats completament per *trompa*, 'baldufa', i *menos*.

PER CONCLOURE

El doctor Colón ha mantingut al llarg de la seva trajectòria professional el capteniment de modèstia envers el seu treball de doctorat, que l'ha tingut com a «molt rudimentari», una mena d'incursió juvenívola en el camp de la dialectologia. S'hi manifestava així des de la seva condició del lexicògraf que ha assolit la fita d'autoritat indiscutible dins la romanística. Ara, per damunt del tal capteniment preval l'avaluació que emet Maria Pilar Perea sobre el *Vocabulari castellanenc* de considerar-lo «una excel·lent monografia dialectal», la qual, en tot cas, posa les bases sòlides de la recerca dialectològica que ha estat aplicada a les comarques septentrionals del País Valencià. Definitivament, és un admirable tresor lèxic, que constitueix alhora la radiografia impagable del cabdal de les paraules que vehiculaven els parlars d'una zona que pot ser considerada una cruïlla de la catalanitat.

Convindria, a més, remarcar l'elevat interès que, des del punt de vista de la història de la llengua, té l'època estudiada pel *Vocabulari castellanenc*. En aquest sentit, els anys cinquanta del segle XX constitueixen una etapa —extensible al decenni següent— de canvis lingüístics potser sense precedents en la història del País Valencià, fins al punt que admet d'ésser considerada transcendental. Per fortuna, l'estudi del doctor Colón en va deixar un testimoniatge científic de valor incalculable.

El *Vocabulari* ens situa, sens dubte, en un final d'època, el darrer estadi d'un venerable camí d'uns set-cents anys que havia fet la nostra comunitat catalanoparlant, la qual, precisament als anys cinquanta,

començava a fer-se permeable a una altra llengua, aquesta sobrevinguda. Certament, tal com confirma l'estudi, en «pobles del Maestrat algunes persones desconeixen en absolut el castellà» i a Castelló de la Plana el castellà s'hi mantenia com «el mitjà d'expressar-se de totes les capes socials», tanmateix en aquesta ciutat hi emergia la temptació que el castellà «comence a estendre's com a primera llengua en determinades capes socials» (p. 76).

A la vista d'aquell panorama de crisi sociolingüística, en decidir-se a publicar el seu *Vocabulari castellanenc*, l'autor, des de la talaia dels seixanta-cinc anys transcorreguts, s'hi deixa endur per sentiments de nostàlgia, que expressa en to elegíac i alhora esperançador (p. 21): «Jo rememore el meu lèxic i en aquests materials el sent encara viu».

Com no podia ser d'una altra manera, el vocabulari dels territoris «castellanencs» ha protagonitzat transformacions intenses, d'ençà de mitjan segle XX, les quals, en qualsevol cas, són d'una complexitat i transcendència incomparablement inferiors a les transformacions que ha experimentat el panorama sociolingüístic d'aquestes latituds.

Vicent PITARCH I ALMELA
Institut d'Estudis Catalans

COLÓN, Germà / KREMER, Dieter / CASANOVA, Emili (ed.) (2015): *Toponímia romànica*. Monogràfic de *Quaderns de Filologia: Estudis lingüístics* 20. València: Universitat de València, 336 p.

(accés en línia: <<https://ojs.uv.es/index.php/qfilologia/issue/view/576/showToc>>)

La publicació que presentem és un número monogràfic de la revista *Quaderns de Filologia: Estudis lingüístics* de la Universitat de València. El monogràfic porta per títol *Toponímia Romànica*, títol molt genèric però escaient al contingut. Els curadors han reunit quinze contribucions que, en general, responen a la motivació que es plantejen en la «Presentació»: «mostrar la importància de l'Onomàstica per a l'estudi de la llengua, en especial del lèxic i de l'etimologia» (p. 9) amb la intenció final que la toponímia sigui valorada dins dels estudis filològics.

Les contribucions són de tipus divers i aquesta diversitat és també una mostra del tarannà dels diferents autors que hi col·laboren i de les tradicions científiques de llurs països. Volem destacar que les llengües emprades en els diferents articles corresponen a una amplíssima representació de tota la Romània. Tot i ser-hi més representats, lògicament, el castellà i el català (cinc i tres articles, respectivament), cal destacar especialment la presència del sard i també de l'occità, llengües, sobretot la primera, que poques vegades es veuen utilitzades en el discurs científic; també l'asturià, que, encara que és una llengua més usada, no és tampoc molt estesa. Completen la gama de llengües emprades, d'occident a orient, el francès (dos articles), l'italià i el romanès. Vuit llengües per a un total de quinze articles.

El volum s'obre amb una breu presentació dels curadors, Germà Colón Domènech, Dieter Kremer i Emili Casanova Herrero, on expressen les intencions i els desitjos que hem assenyalat més amunt («Presentació», p. 9-11). Segueixen dos articles en la tradició més sòlida de la toponímia romànica i dedicats a la continuïtat de dos mots llatins en la toponímia de la Gal·loromània: «DŌMUS : un mot-relique dans la toponymie de la France», de Pierre-Henry Billy (p. 13-31), i «Lat. rég. *SOLĀT(I)CU : un partenaire de LUNĀTICUS conservé dans la toponymie de la Gaule méridionale», de Jean-Pierre Chambon (p. 33-45). En els dos casos es tracta de mots que es conserven només o gairebé només en la toponímia, i els autors es basen en una exhaustiva documentació per fonamentar les seves hipòtesis. En el cas del tipus *SOLĀT(I)CU 'lloc exposat al sol', es tractaria d'un mot no documentat en llatí ni en la llengua romànica corresponent a la zona on se'n conserven reflexos (occitana), però l'existència del qual en algun moment de la llatinitat (anterior a ca. 700, ja que els topònims es presenten sense article) es pot pressuposar a través de l'estudi de la toponímia.